

ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У статті зазначено, що вища освіта сьогодні є одним із найважливіших чинників формування нової якості економіки й суспільства. Наголошено на необхідності підвищення якості вищої освіти загалом. Проаналізовано статистичні дані щодо стану та дотримання фінансування вищої освіти в Україні. Акцентовано увагу на необхідності покращення механізмів розподілу та використання бюджетних ресурсів.

Ключові слова: освіта, вища освіта, ВНЗ, фінансування, джерела фінансування, державний бюджет.

In the article stated that higher education is one of the most important factors in the formation of a new quality of economy and society today. The necessity of improving the quality of higher education in general is emphasized. The statistical data of the state and observance of financing of higher education in Ukraine are analyzed. The emphasis is on the need of improving distribution mechanisms and using of budgetary resources.

Keywords: education, higher education, universities, financing, sources of funding, state budget.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. В усі часи освіта впливала на формування світогляду людини, давала їй життєві орієнтири, забезпечувала спадкоємність мови, традицій, і тим самим, сприяла консолідації суспільства, формуванню національної самосвідомості, збереженню національної культури. Також, ми спостерігаємо значне зростання значення освіти й в сучасних умовах. Освіта, особливо вища, розглядається як головний, провідний фактор соціального, політичного та економічного прогресу у світі в цілому та країні зокрема. Причина такої уваги полягає в розумінні того, що найважливішою цінністю та основним капіталом сучасного суспільства є людина, яка здатна до пошуку та освоєння нових знань і прийняття нестандартних рішень. І саме вища освіта є сьогодні одним із найважливіших чинників формування нової якості економіки й суспільства, від її спрямованості й ефективності значною мірою залежать перспективи розвитку людства загалом. Тому якісна вища освіта повинна стати сьогодні одним із найважливіших пріоритетів держави.

Як уже зазначалось, перехід до суспільства знань вимагає наявності творчих співробітників, які не просто поліпшують якість продукції, що виробляється, а створюють нове й інше. Оскільки вища освіта у формуванні таких співробітників відіграє провідне місце, а від рівня її фінансування залежить ефективність функціонування системи вищої освіти в цілому, це й обумовлює актуальність даної статті.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Проблеми розвитку освіти, зокрема питання щодо адаптації вищих навчальних закладів (ВНЗ) до нових ринкових умов, напрямків здійснення освітніх послуг та наближення їх до світових стандартів, а також раціонального управління фінансовими та матеріальними ресурсами ВНЗ, знайшли своє відображення в роботах таких дослідників у цій галузі, як Ю. М. Вітренко [3], М. З. Згуровський [5], А.О. Касич [6], В. Г. Кремінь [7], М. Ф. Степко [8], І. О. Тарасенко [9], В. А. Яблонський [11] тощо.

Мета статті. Вивчення стану та визначення основних тенденцій фінансування вищої освіти в Україні.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Як вище зазначалось, майбутнє України – у компетентних кадрах, а шлях до компетентності пролягає через вищу освіту.

За даними рейтингу Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum) щодо глобальної конкурентоспроможності, за кількістю осіб, які отримують вищу освіту, Україна у 2016-17 році посідає 11 місце серед 138 країн проти 14 місця серед 144 країн у 2015-16 році [14, 15]. Проте, незважаючи на такі високі кількісні показники, за показниками якості системи освіти ми ще відстаємо від розвинених країн (46 місце у 2016-17 році). Для удосконалення й підвищення рівня якості системи освіти України, необхідно її реформування. Вища освіта повинна стати не метою, а засобом, за допомогою якого можливо буде досягти нової якості як економіки, так і всього суспільства в цілому.

Проаналізуємо статистичні дані щодо стану та дотримання фінансування вищої освіти в Україні.

Таблиця 1

Динаміка кількості ВНЗ України (розраховано автором за даними [12, 13])

Показники	Значення показників по навчальних роках						
	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
Кількість закладів I-IV рівнів акредитації – усього, од.	813	805	785	767	664	659	657
з них: кількість закладів III-IV рівнів акредитації, од.	330	326	316	309	277	288	287
у тому числі за формами власності:							
- державною та комунальною	231	227	220	218	197	208	209
- приватною	99	99	96	91	80	80	78
Коефіцієнти зростання кількості ВНЗ III-IV рівнів акредитації (ланцюгові)	-	0,99	0,97	0,98	0,90	1,04	0,996
Кількість студентів – усього, осіб	2066667	1899138	1770311	1673287	1437955	1375160	1369432
Коефіцієнти зростання кількості студентів (ланцюгові)	-	0,92	0,93	0,95	0,86	0,96	0,996

Як видно з табл.1, за останні 7 років кількість освітніх закладів I-IV рівнів акредитації скоротилася на 19,2% (з них державної та комунальної форм власності – на 9,5%, приватної – на 21,2%). Так само має тенденцію до зменшення й мережа закладів III-IV рівнів акредитації (їх кількість зменшилася на 13,03 %). Кількість студентів, за аналогічний період, скоротилася на 33,3%.

Згідно з законом України «Про освіту» (стаття 61 ч. 2) держава повинна забезпечити бюджетні асигнування на освіту в розмірі не меншому десяти відсотків національного доходу [2].

У табл. 2 наведено дані щодо динаміки валового внутрішнього продукту (ВВП) та видатків зведеного бюджету на освіту в Україні. Згідно з цими даними, за останні шість років загальні видатки зведеного бюджету в % до ВВП не перевищують 7,3% на освіту загалом і 2,1% на вищу освіту, зокрема (2013 рік). За останні три роки ситуація погіршилася через економічну кризу в країні, яка була викликана веденням бойових дій на сході України. Економіка країни функціонувала та продовжує функціонувати в украї несприятливих умовах, що викликало ланцюгову реакцію дисбалансу всіх макроекономічних показників.

Зазвичай, фінансування державних навчальних закладів та установ, організацій, підприємств системи освіти здійснюється за кошти відповідних бюджетів, кошти галузей народного господарства, державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел фінансування [1, 2].

Нажаль, на даному етапі ми не можемо говорити про стабілізацію ситуації в країні, а тому уряд не може дозволити собі високий рівень витрат на фінансування освіти за рахунок бюджетних коштів. Відповідно на перший план виходить питання не нарощування кількісних обсягів фінансування, а покращення механізмів розподілу цих ресурсів та збільшення частки залучення додаткових джерел фінансування.

Таблиця 2

**Динаміка ВВП та видатків зведеного бюджету на освіту
(розраховано автором за даними [12, 13])**

Показники	Значення показників по роках				
	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ²	2016 ^{2,3}
ВВП, млн.грн.	1408889	1454931	1566728	1979458	2383182
Коефіцієнти зростання ВВП (ланцюгові)	-	1,03	1,08	1,26	1,20
Загальні видатки зведеного бюджету на освіту всього, млн.грн.	101560,9	105538,7	100105,6	114193,5	109155,2
у тому числі на вищу освіту, млн.грн.	29335,9	30003,1	28340,5	30981,8	30595,9
Загальні видатки зведеного бюджету на освіту в % до ВВП	7,0	7,3	6,4	5,8	6,6
Загальні видатки зведеного бюджету на вищу освіту в % до ВВП	2,0	2,1	1,8	1,6	1,9
Коефіцієнти зростання загальних видатків зведеного бюджету на освіту всього (ланцюгові)	-	1,04	0,95	1,14	0,96
Коефіцієнти зростання загальних видатків зведеного бюджету на вищу освіту всього (ланцюгові)	-	1,02	0,94	1,09	0,99

1 – Включно з видатками бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя;

2 – Без урахування видатків бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя;

3 – За даними на 01.11.2016.

Додатковими джерелами фінансування визначено:

- кошти, одержані за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів;
- плата за надання додаткових освітніх послуг;
- кошти, одержані за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані навчальним закладом на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян;
- доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;
- дотації з місцевих бюджетів;
- дивіденди від цінних паперів;
- валютні надходження;
- добровільні грошові внески, матеріальні цінності, одержані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян;
- інші кошти [2].

**Динаміка прийому студентів до ВНЗ III-IV рівнів акредитації
на початковий цикл за джерелами фінансування їх навчання
(розраховано автором за даними [12, 13])**

Показники	Значення показників по навчальних роках				
	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
Усього прийнято, осіб	341290	337420	291647	259904	253217
у тому числі для навчання за рахунок:					
- державного бюджету	169811	162954	147502	134194	126839
- місцевих бюджетів	4326	2653	2615	2864	2776
- органів державної влади, юридичних осіб	811	947	763	765	651
- фізичних осіб	166342	170866	140767	122081	122951
Коефіцієнти зростання кількості прийнятих для навчання усього (ланцюгові)	-	0,99	0,86	0,89	0,97
Коефіцієнти зростання кількості прийнятих для навчання за рахунок державного бюджету (ланцюгові)	-	0,96	0,91	0,91	0,95
Коефіцієнти зростання кількості прийнятих для навчання за рахунок місцевих бюджетів (ланцюгові)	-	0,61	0,99	1,10	0,97
Коефіцієнти зростання кількості прийнятих для навчання за рахунок органів державної влади, юридичних осіб (ланцюгові)	-	1,17	0,81	1,002	0,85
Коефіцієнти зростання кількості прийнятих для навчання за рахунок фізичних осіб (ланцюгові)	-	1,03	0,82	0,87	1,01
Питома вага студентів (%), які навчалися за рахунок:					
- державного бюджету	49,8	48,3	50,5	51,6	50,1
- місцевих бюджетів	1,3	0,8	0,9	1,1	1,1
- органів державної влади, юридичних осіб	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
- фізичних осіб	48,7	50,6	48,3	47,0	48,5

Диверсифікація джерел фінансування освіти дає можливість розширити доступ громадян до вищої освіти зокрема, а значить зменшити навантаження на державний бюджет й сприяти забезпеченню освіти додатковими фінансовими, матеріальними, трудовими ресурсами.

За даними табл. 3 та 4, останні 5 років кількість студентів, яких було прийнято на навчання та які навчаються у ВНЗ III - IV рівнів акредитації має тенденцію до зменшення. Першочерговою причиною цього є демографічний спад, але, нажал, частина абітурієнтів та студентів незадоволена рівнем вищої освіти в країні та обирає навчання за кордоном. Проте, незалежно від кількості студентів, їх розподіл за джерелами фінансування навчання у відсотках майже не змінюється. Питома вага студентів, які були прийняті на навчання за кошти державного бюджету становить 49...50%, за кошти місцевих бюджетів та органів державної влади, юридичних осіб – 1,1...1,5% і за кошти фізичних осіб – 48,5...50% від загальної кількості.

Для того, щоб посилити свої конкурентні позиції, ВНЗ повинні реформувати та модернізувати не тільки систему фінансування вищої освіти, а підвищити її якість загалом [4, 10]. Підвищення ефективності системи фінансування вищої освіти передбачає й розширення можливостей залучення та використання фінансових коштів із різних додаткових джерел (гранти, приватні інвестиції, спонсорська допомога тощо), що дозволить збільшити частку студентів, які навчаються за рахунок позабюджетних джерел фінансування.

**Кількість студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації
за джерелами фінансування їх навчання (за даними [12, 13])**

Показники	Значення показників по навчальних роках				
	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
Усього студентів, осіб	1824906	1673287	1437955	1375160	1369432
у тому числі навчаються за рахунок:					
- державного бюджету	767596	735864	663194	649225	652935
- місцевих бюджетів	18379	13087	12201	14722	12317
- органів державної влади, юридичних осіб	6519	7829	10223	9520	9227
- фізичних осіб	1032412	916507	752337	701693	694953
Питома вага студентів (%), які навчались за рахунок:					
- державного бюджету	42,1	44,0	46,1	47,2	47,7
- місцевих бюджетів	1,0	0,8	0,8	1,1	0,9
- органів державної влади, юридичних осіб	0,3	0,4	0,7	0,7	0,7
- фізичних осіб	56,6	54,8	52,4	51,0	50,7

Механізм фінансування вищої освіти в Україні потребує суттєвого удосконалення. Отримання позитивних результатів реформування вищої освіти неможливе без врахування міжнародного досвіду, одночасного вдосконалення бюджетного фінансування та збільшення й диверсифікації позабюджетних джерел фінансування вищої освіти, оптимізації їхньої структури.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З огляду на викладене, актуальність проблеми фінансування вищої освіти в Україні зростає в умовах подальшої євроінтеграції нашої держави й потребує подальшого розгляду.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про вищу освіту» / Законодавство України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (остання редакція від 27. 07. 2017 року).
2. Закон України «Про освіту» / Законодавство України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page> (остання редакція від 08. 07. 2017 року).
3. Вітренко Ю. М. Освіта як вид економічної діяльності в Україні / Ю. Вітренко // Економіка України. – 2011. – № 10. – С. 4-15.
4. Діденко Є. О. Стимулювання студентів до навчання як один з чинників конкурентоспроможності вищого навчального закладу / Є.О. Діденко // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2016. – Спецвипуск: Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України. – С. 139-146.
5. Згуровський М. Основні завдання вищої освіти України щодо реалізації принципів Болонського процесу та забезпечення вимог сфери праці // Вища школа: наук.-практ. вид. 2004. – № 5-6. – С.54-61.
6. Касич А. О. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу / А.О. Касич, В.А. Циган // Ефективна економіка. – 2013. – №12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.
7. Кремень В. Г. Підвищення економічної ефективності освіти України: концептуальні засади вирішення проблеми / В.Г. Кремень // Вісник КНУТД. – 2013. – № 5. – С. 16-26.

8. Степко М. Ф. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / М.Ф. Степко, Я.Я. Болубаш, К.М. Левківський, Ю.В. Сухарніков // Вища школа. – 2004. – № 2-3. – С. 97-125.
9. Тарасенко І. О. Проблеми фінансування вищої освіти в Україні в контексті забезпечення конкурентоспроможності / І.О. Тарасенко, Т.М. Нефедова // Вісник КНУТД. – 2013. – № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vknutd_2013_4_33.pdf
10. Федоряк Р.М. Імплементування сучасного європейського досвіду при формуванні профілів освітніх програм / Р.М. Федоряк, С.М. Невмержицька // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2016. – Спецвипуск: Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України. – С. 393 – 400.
11. Яблонський В.А. Вища освіта України на рубежі тисячоліть: Проблеми глобалізації та інтернаціоналізації / В.А. Яблонський. – К: Лібрис, 1998. – 228 с.
12. Статистичний бюлетень «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України» Архів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_vnz_bl.htm
13. Статистичний бюлетень «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України» початок 2016/17 навчального року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm
14. The Global Competitiveness Report 2015–2016 World Economic Forum // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf
15. The Global Competitiveness Report 2016–2017 World Economic Forum // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index/competitiveness-rankings/#series=ENROL3GR>

УДК 378.147.88

Тетяна Нінова, Інна Іванченко
(Черкаси)

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ХІМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Розкриті поняття компетенцій та компетентності, визначені хіміко-екологічні компетенції майбутніх учителів природничих дисциплін та шляхи їх формування у навчальному процесі вищої школи.

Ключові слова: природничі дисципліни, компетенції, компетентність, хіміко-екологічні компетенції.

The concepts of competencies and competency are revealed, the chemistry-ecological competences of future teachers of natural sciences and the ways of their formation in the educational process of higher education are determined.

Key words: natural sciences, competencies, competency, chemistry-ecological competencies.

Розвиток інформаційного суспільства вимагає розробок у галузі освіти, орієнтованих на формування у молоді навичок життя у такому суспільстві. Нові підходи в освіті повинні сприяти входженню молодого людини в інформаційне суспільство за рахунок знань, умінь, навичок, відношень, стилю діяльності, рис особистості, компетентностей, що забезпечать